

Skärpta straff för flerfaldig brottslighet (SOU 2023:1)
(Ju2023/00373)

Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet har genom remiss anmodats att yttra sig i rubricerat ärende. Fakultetsnämnden får härmed lämna följande synpunkter.

Fakultetsnämnden har ingen erinran mot förslaget om att inte föreslå ändringar i regleringen av åtalsunderlåtelse, förundersökningsbegränsning och direktavskrivning. Däremot har nämnden flera, delvis betydande, invändningar mot förslagen rörande bedömningen av flerfaldig brottslighet. Med anledning härav ber nämnden att få anföra följande.

Utgångspunkter

Straffmätning vid flerfaldig brottslighet hör till straffrättens mest komplicerade frågor. Diskussionen om ”mängdrabatter” döljer att det här handlar om en komplex balansakt mellan ett flertal principer, däribland humanitetsprincipen, principen om gemensamt straff samt principerna om proportionalitet och ekvivalens.

I närmare 100 år, sedan 1938 års reform, har svensk rätt byggt på en asperationsprincip där ett gemensamt straff döms ut för den samlade brottsligheten på ett sätt som är mindre ingripande än om varje brott hade bedömts för sig. Därigenom undviks mycket besvärliga och närmast godtyckliga avgränsningar mellan gärningar hänförliga till samma respektive olika händelseförlopp (ideal- och realkonkurrens), men också sådana mellanlösningar som alltid tenderar att växa fram i länder med en distinktion mellan sådana situationer, och som i Sveriges fram till 1938 existerade i form av läran om det fortsatta brottet.

Den svenska lösningen med ett gemensamt, aspererat, straff för den samlade brottsligheten motiveras främst av humanitet, proportionalitet och ekvivalens. Straffskalans maximum sätter en övre gräns för hur allvarligt man kan se på brottslighet av ett visst slag, oavsett hur många brottenheter det rör sig om. Detta handlar om att gärningsmannen inte ska behandlas orimligt strängt (inhumant), men minst lika mycket om proportionalitet och ekvivalens. Kluster av flerfaldig brottslighet måste kunna jämföras med andra brottskombinationer och enstaka allvarligare

brottslighet. Om detta inte beaktas i tillräcklig utsträckning medför det lätt att ett flertal lindriga brott (eller brott av måttlig svårhetsgrad) kommer att bestraffas hårdare eller lika hårt som brottslighet som kvalitativt sett är betydligt mera straffvärd. Då har straffsystemets grundläggande rättvisebegrepp, baserat på att allvarligare brottslighet ska bestraffas strängare än lindrigare, raserats.

En central förtjänst med den modell för straffmätning av flerfaldig brottslighet som har existerat sedan 1938 är att den gör den svårbedömda frågan om antalsräkning av brott ovidkommande, eftersom straffvärdeomständigheter kommer att bedömas förhållandevis lika oavsett om de hanteras inom en eller flera brottsenheter. Om t.ex. en misshandel har avbrutits en kort stund saknar det med den svenska modellen alltså betydelse för det samlade straffvärdet om agerandet bedöms som ett eller flera fall av misshandel, eftersom det är den samlade brottslighetens straffvärde som ska bedömas.

En reglering som frångår denna central utgångspunkt – att det är den samlade brottslighetens straffvärde som står i centrum, och inte antalet brott – kommer oundvikligen att medföra sådana spänningar i systemet att det sannolikt inom kort växer fram nya rättsfigurer för att åstadkomma rimliga slutresultat. Det skulle då röra sig om figurer liknande den tidigare distinktionen mellan ideal- och realkonkurrens, liksom mellanvarianten det fortsatta brottet. I ett system där antalsräkningen av brott får stor betydelse är det också sannolikt att domstolarna skulle låta antalsräkningen styras av ambitionen att åstadkomma ett slutresultat som framstår som rättvist och proportionerligt.

Om man vill åstadkomma en strängare syn på flerfaldig brottslighet är det alltså av helt avgörande betydelse för effektiviteten i en sådan reform att regelsystemet inte får styras av antalet brott, utan av en bedömning av den samlade brottslighetens straffvärde. För att åstadkomma en skärpning av synen på flerfaldig brottslighet måste man fokusera på att utforma en ordning som vilar på dagens fokus på den samlade brottslighetens straffvärde, men där aspirationen blir svagare på så sätt att man snabbare når straffskalemakimum.

Dagens schabloner vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde

Eftersom straffskalan av nämnda skäl är begränsad av ett straffskalemakimum är fullständig kumulation av respektive brotts straffvärde inte är möjlig, eller i vart fall bara möjlig inom vissa ramar. Den proportionalitet som eftersträvas vid bedömningen av flerfaldig brottslighet är alltså en annan än den som bedöms då enstaka gärningar straffvärderas (se Ulväng 2005 s. 216 ff. och 248 ff.).

Det har sedan länge utvecklats en schabloniserad praxis för att bestämma straffvärdet vid flerfaldig brottslighet, där man utgår från att det svåraste brottet ska ges fullt genomslag vid straffvärdebedömningen, men att efterföljande brottslighet beaktas på så sätt att ett avdrag görs från respektive brotts straffvärde, sett för sig. Olika modeller har utvecklats för hur man kan lägga samman de enskilda straffvärdena för respektive brott utifrån vissa kvotdelar (se bl.a. Jareborg, SvJT 1999, Ulväng 2005 s. 276 ff., Jareborg & Zila 2022 samt Borgeke & Forsgren 2021 s. 197 ff.).

Det är helt avgörande att dessa modeller inte ger uttryck för någon ”rabatt”, utan handlar om en schabloniserad metod för att åstadkomma en värdering av den samlade brottslighetens straffvärde på ett sätt som tillgodoser de principer om proportionalitet, ekvivalens och humanitet som har behandlats ovan. De olika modellerna och kvotdelarna är inte bindande. Högsta domstolen har upprepade gånger också understrukit att en helhetsbedömning alltid måste göras efter att sådana schabloniserade avdrag har gjorts, just eftersom det som ska bestämmas är den samlade brottslighetens straffvärde och inget annat.

Det tål att understrykas att de svenska schablonerna i mångt och mycket överensstämmer med hur man hanterar gemensamt eller kollektivt straff i andra länder (se NJA 2008 s. 356 och Ulväng 2005 s. 201 ff.).

Utredningens analys

Utredningen har med fog identifierat vissa problem som finns med de schabloner som för närvarande tillämpas för asperationen i svensk rätt. Ett sådant är att den övre delen av den gemensamma straffskalan sällan kommer till användning och att man endast undantagsvis kan döma ut straffmaximum. Fakultetsnämnden delar uppfattningen att denna praxis är olycklig. Den bottenar dels i ett alltför ensidigt fokus på schabloner snarare än helhetsbedömningen, dels i att HD har reserverat utrymme i toppen av vissa straffskalor på ett sätt som i princip omöjliggör att man kan döma ut straffmaximum vid flerfaldig brottslighet (se i synnerhet NJA 2019 s. 238). Detta är en djupt problematisk tillämpning.

Det är fullt förenligt med den ovan redovisade grundsynen att i större utsträckning än vad som sker idag använda den övre delen av den gemensamma straffskalan. Det tål dock att understrykas att det skulle leda till en rad problem med bl.a. proportionalitetsprincipen och ekvivalensprincipen om man når straffmaximum alltför snabbt. När taket väl är nått kommer det inte längre att finnas utrymme att uttrycka proportionalitet i termer av mer eller mindre (straffvärt), eftersom all tillkommande brottslighet straffvärdemässigt blir utan betydelse. Tidigare praxis rörande narkotika visade tydligt på problemen med en sådan tillämpning. Likaså skulle en ökad användning av den övre delen av straffskalan skapa problem i förhållande till ekvivalensprincipen. Ju

snabbare man hamnar i den övre delen av straffskalan, desto tydligare blir behovet av att inte nå straffminimum för kvalitativt sett betydligt allvarligare brottslighet.

Utredningen uppmärksammar svårigheter av detta slag. Som exempel nämns bl.a. flera inbrottsstöld, vilka har ett straffminimum på fängelse i ett år. Med den föreslagna modellen riskerar några inbrottsstöld snabbt att likställas i straffvärdehänseende med en våldtäkt eller en mycket grov misshandel.

Utredningens förslag

Vad utredningen i första hand verkar vilja komma åt är dels att reduktionerna enligt rådande schabloner vid ett stort antal brott blir sådana att viss brottslighet konsumeras helt (principen om straffvärdeomständigheternas avtagande betydelse), dels att man sällan eller aldrig når "taket". I övrigt föreslås i princip att rådande praxis ska kodifieras; redan i dag gäller ju att för brott två, tre och kanske fyra ges 1/2- eller 1/3-delar av straffvärdet för respektive brott genomslag vid den gemensamma bedömningen. Därefter avtar eller bortfaller betydelsen av ytterligare brottslighet.

Utredningen diskuterar fyra olika modeller för att åstadkomma ett strängare syn på flerfaldig brottslighet, och föreslår en kombination av två av dessa modeller: dels en hjälpregel där ett tillkommande värde för varje brott läggs till det samlade straffvärdet på ett likformigt sätt (modell 2), dels en begränsningsregel som handlar om en helhetsbedömning av den samlade brottslighetens straffvärde (modell 3).

Utredningen understryker själv att man inte bör införa en modell som leder till en mekanisk rättstillämpning eller cementerar idén om att det ges "rabatter". Enligt fakultetsnämndens uppfattning innebär emellertid förslaget att man skulle göra just detta. Den helhetsbedömning som ska göras enligt modell 3 i förslaget görs nämligen inte till huvudregel, utan kan endast leda till ett lägre straffvärde än det som följer av den kvotdelsberäkning som kommer till uttryck i hjälpregeln (modell 2), som därmed i realiteten skulle bli huvudregel. Med en sådan kodifiering av schablonerna för att bestämma straffvärdet vid flerfaldig brottslighet skulle regeringen införa mängdrabatter i egentlig mening. Det vore djupt olyckligt.

Fakultetsnämnden föreslår i stället att enbart den helhetsbedömning som kommer till uttryck i modell 3 lagfästs. Att lagfästa den närmare tillämpningen av asperationsprincipen framstår däremot inte som särskilt önskvärt, just eftersom det riskerar att cementera en alltför schabloniserad tillämpning. Att i lagtext ge uttryck för schabloner legitimerar schablonerna som bedömningens egentliga mål, snarare än som ett medel

för att uppnå en förutsebar och lika rättstillämpning. Det är emellertid ett rimligt helhetsresultat som är målet, och det är detta som bör vara huvudregel.

Om regeringen anser att de schabloner som förekommer i dag leder till en för stark asperation vore enligt fakultetsnämndens uppfattning det lämpligaste att i förarbetena till den nya regleringen utveckla rekommendationer för hur schablonmetoden bör se ut och peka på argument som kan medföra undantag från denna, men endast lagreglera helhetsbedömningen (modell 3). Om regeringen skulle anse att ett ytterligare lagstöd för en förändrad praxis behövs, bör en sådan regel formuleras på ett öppnare sätt, som i större utsträckning än den föreslagna hjälpregeln öppnar för att beakta omständigheterna i det enskilda fallet. Exempelvis skulle man i så fall kunna komplettera en reglering av modell 3 med en lagreglering som går ut på att varje brott som huvudregel ska få genomslag vid bedömningen av den samlade brottslighetens straffvärde, och sedan komplettera det med vägledande förarbetsuttalanden både vad gäller schabloner och undantag, t.ex. att det rör sig om brottslighet som har begåtts mot samma målsägande, med ett stort mått av systematik eller där vissa kvantitativa faktorer har avtagande betydelse även inom brottsenheten; t.ex. att hanteringen av en viss mängd narkotika eller stöld av en viss summa pengar bör straffvärdemässigt hanteras på ungefär samma sätt oavsett om den bedöms som ett eller flera brott.

I detta sagda ligger att man måste kunna avvika från det schabloniserade resultatet i både lindrigare och strängare riktning, eftersom en helhetsbedömning är beroende av hur brottskombinationen ser ut i det enskilda fallet. Det tål i sammanhanget att understrykas att det i mångt och mycket ofta är tillfälligheter som avgör om ett eller flera brott ska anses föreligga. Som redan har påpekats ska det då inte leda till någon större skillnad i påföljdshänseende om ett agerande bedöms som en eller flera brottsenheter, t.ex. en eller flera våldtäkter under en och samma kväll, en eller flera insmugglingar av narkotika etc.

Det måste betonas att ett system för straffmätning vid flerfaldig brottslighet som i lagtext låser sig vid fasta kvotdelar utifrån antal brottsenheter med stor sannolikhet kommer att direkt motverka ambitionen att åstadkomma en strängare syn på flerfaldig brottslighet. Som poängterades inledningsvis finns det en överhängande risk för att ett system där bedömningen av antalet brottsenheter får stor betydelse för slutresultatet kommer att framstå som så stelbent att andra metoder för att åstadkomma rimliga resultat kommer att utvecklas. Det är då som sagt sannolikt att man i praxis i praktiken kommer att återvända till distinktionen mellan ideal- och realkonkurrens, figuren fortsatt brott samt andra liknande konstruktioner, liksom att man låter antalsräkningen av brott styras i större utsträckning av att straffmätningen ska framstå som rättvis. En sådan rättsutveckling är av flera skäl inte önskvärd, men skulle

drivas av att ett cementerat system baserat på kvotdelar inte skulle fungera tillsammans med de principer som gäller för brottslighetskonkurrens. Det fanns också goda skäl för att man år 1938 avskaffade distinktionen mellan ideal- och realkonkurrens. Det säger sig självt att en den skisserade sannolika utvecklingen skulle motverka ambitionen att minska asperationen vid flerfaldig brottslighet.

Övriga frågor

Utredningens förslag att höja straffmaximum för flerfaldig brottslighet till sexton år är en fråga för lagstiftaren att avgöra, när det gäller vad som behövs för att uttrycka proportionalitet och bestämma den allmänna repressionsnivån. Det bör dock uppmärksammas att med förslaget kommer viss, förvisso allvarlig, brottslighet att tangera normalstraffet för mord, t.ex. flera fall av synnerligen grovt narkotikabrott.

Utredningen har vidare föreslagit att det skall införas särskilda straffmättningsstationer genom ett tillägg i 26 kap. 2 § brottsbalken. Det ligger onekligen något i kritiken att långa fängelsestraff som utmäts ibland ger ett falskt intryck av en exakthet som egentligen inte finns (t.ex. att döma ut fängelse i 10 år och 3 månader, 12 år 9 månader etc.). Problemet är dock delvis skenbart och en rådande praxis där man straffmäter i år och ett bestämt antal månader har till stor del sin förklaring i att det vid en samlad straffmätning kan finnas ett behov att beakta andra omständigheter än bara straffvärdet.

Fakultetsnämnden menar att förslaget om straffmättningsstationer kan ifrågasättas av flera skäl. Att, såsom föreslås beträffande allvarligare brottslighet, endast straffmäta i hela år framstår som onyanserat och fyrkantigt, vilket riskerar att skapa tröskeleffekter. Det riskerar också att skapa flera problem. Dels framstår det som oklart om en avrundning ska ske uppåt eller nedåt. Dels kommer det att innebära att betydelsen av försvårande och förmildrande omständigheter minskar, särskilt vid allvarlig brottslighet. Dels kommer det att försvåra tillämpningen av billighetsskäl och ungdomsreduktioner. Systemet riskerar att bli för fyrkantigt och motverkar ambitionerna i senare tidens utredningar att åstadkomma en mer nyanserad straffmätning (se t.ex. möjligheten till strafflindring vid medverkan i utredningen av någon annans brott, Prop. 2021/22:186).

Med de föreslagna fasta kvotdelarna kommer man oundvikligen att med stöd av hjälpregeln få slutresultat där straffet mäts ut i månader. Att slutresultatet av straffmätningen blir ett värde som ger intryck av att vara exakt behöver således inte vara ett resultat av att domstolen differentierar straffvärdebedömningen i termer av exakta antal månader eller halvår, utan är en konsekvens av att andra faktorer än straffvärdet också ska beaktas vid straffmätningen (t.ex. billighetsskäl). Straffet bör inte – allt annat lika – bli detsamma för två personer som begått samma brott, där en

av de tilltalade t.ex. är omyndig lagöverträdare och har beaktansvärda billighetsskäl. Att omständigheterna då skulle behöva vara så framträdande att de resulterar i avdrag i termer av halvår eller hela år för att alls kunna beaktas framstår inte som rimligt. Således kan ett resultat där straffet blir ett antal år och t.ex. nio månader reflektera att domstolen har tagit hänsyn till t.ex. den dömdes situation, handlande efter brottet eller ungdom.

Avslutande konstateranden

Om regeringen skulle välja att lägga fram ett förslag baserat på antalsräkningen av brott och fasta kvotdelar, i enlighet med utredningens förslag, innebär det en betydande förskjutning mellan mål och medel vid straffmätningen vid flerfaldig brottslighet. Nuvarande praxis på detta område är sprungen ur en nästan hundraårig tradition. Det skulle ta tid för domstolar att utveckla en ny tillämpning som överensstämmer med syftena med hjälpregeln och begränsningsregeln. Som nämnts skulle också olika nya rättsfigurer sannolikt utvecklas. Sammantaget framstår det alltså för fakultetsnämnden som en betydligt bättre lösning för att åstadkomma det eftersträvade resultatet att i stället i förarbetena ange vissa schabloner och riktmärken för straffmätningen vid flerfaldig brottslighet, liksom omständigheter som kan tala för avsteg från dessa.

Förslag till yttrande i detta ärende har upprättats av professor Magnus Ulväng och universitetslektor Gustaf Almkvist. Yttrandet har på delegation avgivits av Juridiska fakultetens dekanus, professor Anna Singer.

Anna Singer